

**Epaod a Mwncïod
yn
Gwarchodfa Epaod
a Mwncïod Cymru**

Dyma rai o'r cymeriadau y gallwch eu gweld wrth ymweld â Gwarchodfa Epod a Mwncïod Cymru. Rydym wedi rhoi eu henwau cyntaf a'u henwau cyffredin i chi. Mae gan bob anifail hefyd enwau gwyddonol.

Er enghraifft: Eich enw cyntaf yw'r hyn y mae eich rhieni'n eich galw, eich enw cyffredin yw 'Dynol', a'ch enw gwyddonol yw *Homo sapiens*.

Dyma enwau gwyddonol y primatiaid y gallwch eu gweld heddiw:

Macaca fuscata

Hylobates pileatus

Chlorocebus pygerythus

Callithrix jacchus

Callithrix penicillata

Eulemur fulvus

Macaca fascicularis

Eulemur macaco

Macaca nemestrina

Pan troglodytes

Papio hamadryas

Saguinus oedipus

Callithrix geoffroyi

Macaca mulata

Papio anubis

Ateles hybridus

Cebus apella

Ateles fusciceps

Enw	Enw Cyffredin	Enw Gwyddonol
Jane	Dynol	Homo sapiens
Olayinka		
		Papio anubis
	Marmoset Cyffredin	
		Chlorocebus pygerythus

Defnyddiwch fyrdebau gwybodaeth y Gwarchodfa a'r bywgraffiadau yn y llyfryn hwn i lenwi'r tabl ac ateb y cwestiynau ar bob tudalen

Helo! Mia ydw i. Babwân Hamadryas ydw i. Fe'm ganwyd yng nglaswelltiroedd Ethiopia a Somalia yn Affrica a'm cipiwyd oddi wrth fy mam pan oeddwn yn fabi. Fe'm gwerthwyd mewn marchnad stryd yn Kuwait. Fe'm hachubwyd gan rai pobl garedig a'm hanfon i'r Warchodfa gyda dau fabwân arall. Cyrhaeddwn ni ar yr 2 o Fai 2012 pan oeddwn yn ddim ond dwy oed. Rwan dwi'n byw mewn grŵp teulu ol

ar Ynys y Babwân gyda fy mam-gu mabwysiedig Abena, fy ewythrod Olayinka a Jester, a fy chwaer Ebba. Dwi'n dwlu ar archwilio'r ynys a chael fy mwytho gan y lleill. Yn 2019, adeiladwyd tŷ newydd sbon ar lan y llyn gyda dwy ystafell wely - roedden ni gyd yn edrych ymlaen i gael cymdogion newydd! Ac yn wir, daeth grŵp arall o Kuwait! Rydyn ni i gyd yn

chwarae gyda'n gilydd ar yr ynys yn ystod y dydd ond ar wahân yn y nos.

Yn y gwylt, mae babwniaid yn bwyta bron popeth: er enghraifft, ffrwythau, gwreidd-dorion, glaswellt a ryd. Yma rydyn ni wrth ein bodd yn bwyta ffrwythau, llysiau, cnau a hadau. Rydyn ni'n hoff iawn o wyau a hadau pwmpen a melon. Rydyn ni'n storio bwyd mewn codennau yn ein bochau.

Roedd yr Eifftiaid yn credu ein bod ni'n greaduriaid cysegredig. Nid oes babwniaid Hamadryas yn yr Aifft mwyach, a chredir iddyn nhw ddiflannu yn y gwylt yno rhwng 2000 CC a 1650 CC.

Mae eu bodiau bawd yn _____ ac mae ganddyn nhw 4 bys ar bob llaw.

Mae ganddyn nhw _____ yn union fel ninnau.

Maen nhw'n _____ sy'n golygu eu bod nhw'n cerdded ar _____

Mae babwniaid Hamadryas yn chwilio am amrywiaeth o fwyd ac maen nhw'n _____

Helo! Fy enw i yw Yoko. Gibon Copog ydw i. Roedd fy rhieni'n byw yng Ngardd Anifeiliaid Southport lle cefais fy ngeni ar 1af Ionawr 1975, ac yno y bues i'n byw tan 2004. Pan gaewyd y sŵ, daethom ni i gyd i'r Warchodfa yma - sef ein cartref parhaol. Mae fy nyddiau o deithio'r byd drosodd diolch byth.

Rwy'n pwyso saith cilogram ac yn mesur tua dwy droedfedd o daldra. Mae fy nghân fel cân aderyn, a gellir ei chlywed filltiroedd i ffwrdd

yn y bore pan fydd hi'n braf. Does gen i ddim cynffon, sy'n gwneud fi'n epa. Rhannwn fy nghell gyda Vo tan iddo farw.

Rwy'n wirioneddol yn mwynhau dangos i ymwelwyr pa mor glyfar ydw i. Hoffwn ddangos

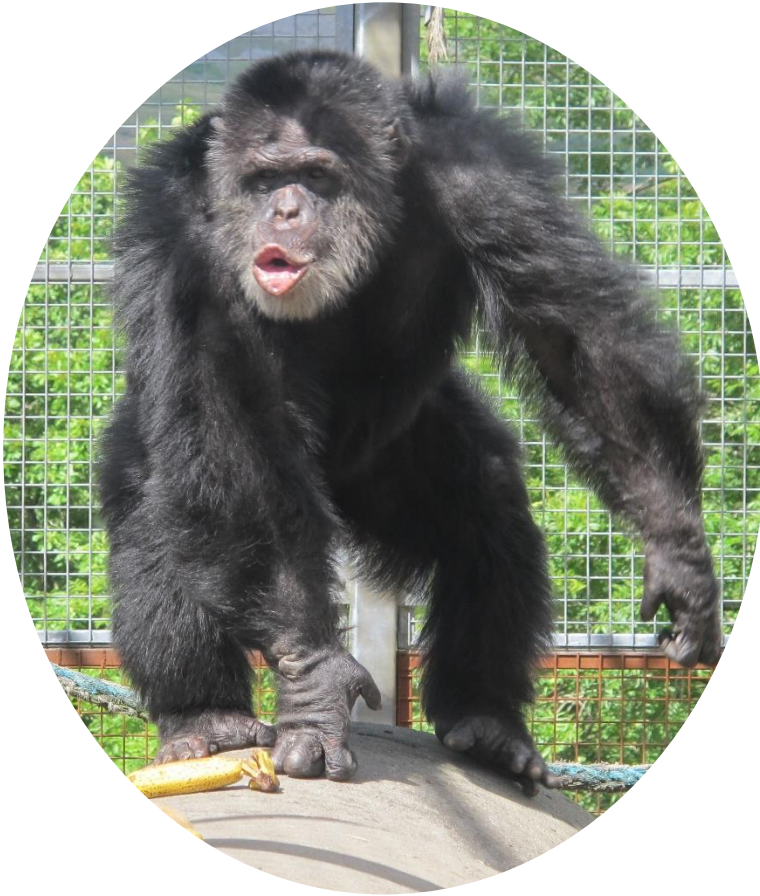
sut gallaf siglo a dawnsio. Pan rwy'n rhedeg o gwmpas, rwy'n chwifio fy mreichiau yn yr awyr am eu bod nhw mor hir!

Yn y gwyllt, mae giboniaid yn bwyta ffrwythau aeddfed a dail ifanc a blagur. Yma, fy mwyd yw ffrwythau, llysiau, wyau wedi'u berwi, cnau a hadau.

Pa fath o Gibon yw Yoko? A _____

Mae giboniaid yn symud trwy fregu, sy'n golygu eu bod yn defnyddio eu _____ i _____ drwy'r coed.

Helo! Fy enw i yw Fergus. Tsimpansî ydw i. Cafodd fy rhieni eu dal a'u dwyn o goedwigoedd glaw trofannol Affrica, ond cefais fy ngeni mewn sŵ yng Nghymru. Pan gaewyd y sŵ yn 1998, nid oedd neb eisiau

fi tan iddi Jan a Graham ddarganfod y saith ohonom ni.

Rwy'n bedair troedfedd o daldra ac yn pwysu 95 cilogram. Rwy'n gryf dros ben - gallaf lusgo 1000 cilogram! Does gen i ddim cynffon, sy'n gwneud fi'n epa. Fy mhen-blwydd yw 28ain Chwefror 1986.

Rwy'n hoffi canfod y tsimpansïod eraill, a fi

yw'r acrobat gorau ohonyn nhw i gyd!

Rwy'n mwynhau cael ymwelwyr ac yn hoffi difyrru - maen nhw'n dwlu ar wyllo fi'n siglo ar y rhaffau. Rwy'n arfer chwarae tag gyda nhw (ac yn twyllo weithiau os gallaf!).

Yn y gwyllt, mae tsimpansïod yn bwyta ffrwythau, dail a phryfed, ac weithiau'n lladd mwncïod hefyd. Yma, mae gen i ddigon o lysiau, ffrwythau, cnau a hadau i ddewis. Ond fy hoff beth yw hufen iâ ar ddiwrnod poeth yn yr haf!

Mae tsimpansïod yn Epaod Mawr, sy'n golygu nad oes ganddyn nhw

Mae dwylo tsimpansïod yn debyg iawn i'n rhai ni. Allwch chi weld sut mae eu traed yn wahanol? Tynnwch fraslun bach.

Helo! Fy enw i yw Khan. Babŵn Olewydd ydw i. Does neb yn gwybod yn union faint oed ydw i, ac alla i ddim cofio byw yn y gwyllt yn Affrica. Des i o sŵ yn Faro, Portiwgal, a trafeiliais i Gymru gyda fy nheulu ym mis Hydref 2006. Roedd wyth ohonon ni i gyd, a fi yw'r pennaeth. Mae'n debyg fy mod i'n ddeg ar hugain oed.

Rwy'n pwyso 25 cilogram ac yn mesur 114 centimetr o daldra. Rwy'n aml yn sgwrsio â'r babŵniaid Hamadryas drws nesaf, ac rwy'n gwneud yn siŵr bod pawb yn teimlo'n dda. Rwy'n hoff iawn o gael fy nhrwsio gan fy holl teulu.

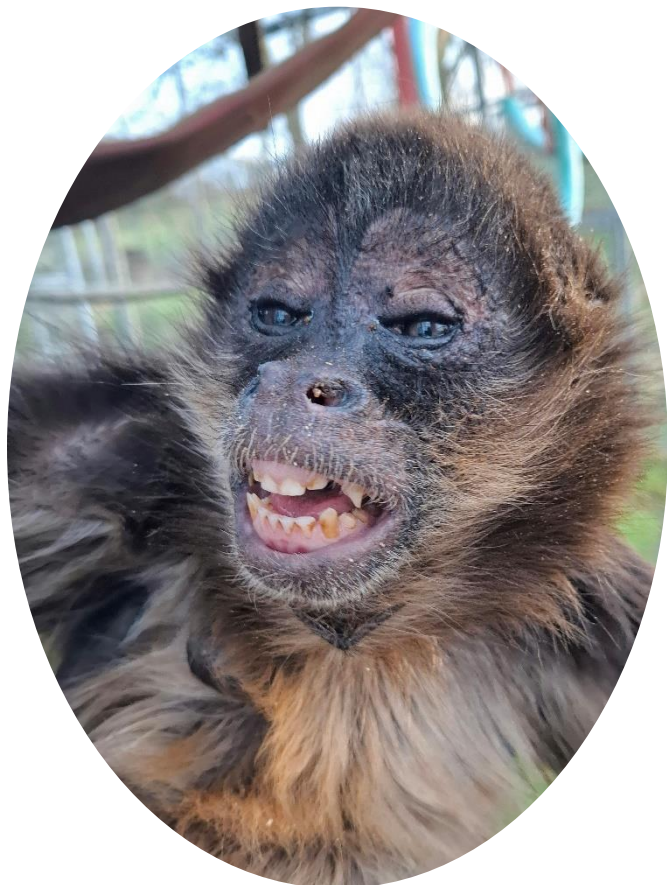
Yn y gwyllt, rydyn ni'n bwyta unrhywbeth y gallwn ei ddarganfod drwy ddringo a chloddio. Rydyn ni'n cydweithio i hela anifeiliaid bach. Yma yn y noddfa, rydyn ni'n hoff iawn o ffrwythau, llysiau a dail. Rydyn ni

wrth ein bodd â chnau a hadau, ac yn tynnu rhisgl o ganghennau. Rydyn ni'n cloddio yn y rhisgl i chwilio am bryfed. Os nad ydyn ni'n teimlo'n llwglyd, rydyn ni'n cadw bwyd yn ein pocedi boch i'w fwyta'n hwyrach. Fy hoff fwydydd yw ffa gwyrdd, tatws a nionod!

Mae gan fabŵniaid olewydd fawd _____ i'w helpu i gasglu bwyd uwchben ac o dan wyneb y ddaear.

Fel mwncïod eraill, mae gan fabŵniaid olewydd _____ sydd ddim gan epaid.

Helô! Fy enw i yw Lille, a rwy'n Fwnci Corynnod Brown. Roeddwn i'n byw mewn siop anifeiliaid anwes yng Ngogledd Iwerddon cyn i Graham fy nghasglu i gyda rhai mwncïod eraill ar ôl cau'r siop. Daeth i'r Warchodfa ym mis Ionawr 2016. Er fy mod i'n anifail anwes, ni ddylai unrhyw un fod wedi fy nghadw - rydyn ni'n rhywogaeth sydd mewn perygl difrifol yn y gwyllt.

Rwy'n pwyso naw cilogram a hanner ac yn mesur hanner cant centimetr o daldra. Mae gen i lygaid glas a chynffyn gafaelog hir sy'n ein galluogi i afael mewn canghennau. Does gen i ddim bodiau. Rwy'n hoff iawn o sgwrsio - gallaf wneud amrywiaeth o synau, weithiau'n uchel iawn!

Yn y gwyllt, rydyn ni'n bwyta ffrwythau, cnau, hadau a dail. Rydyn ni'n tynnu rhisgl i ddal pryfed, ac yn bwyta nectar o flodau gan helpu i beillio planhigion. Yma yn y noddfa,

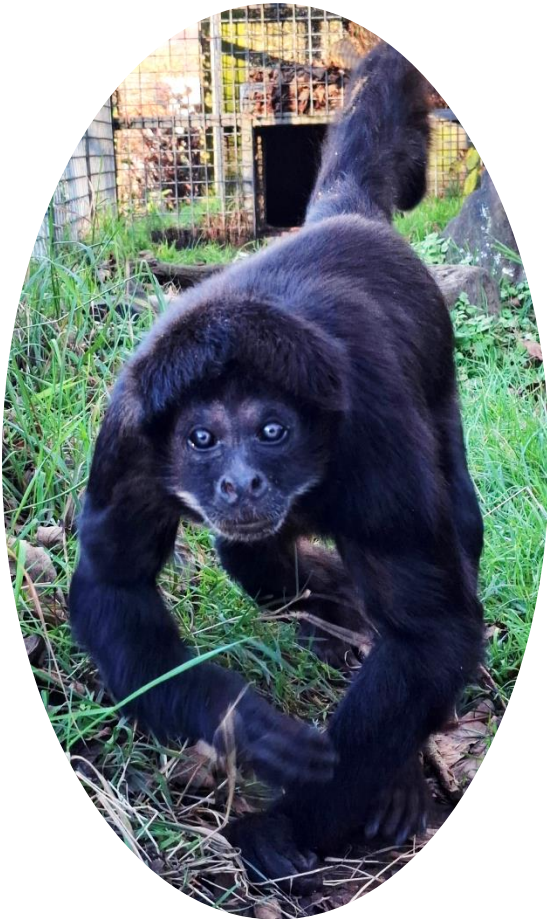
rwy'n hoff iawn o ffrwythau (yn enwedig afocado), llyisiau, cnau, hadau ac wyau. Fy hoff bethau i'w bwyta yw letys, llus, mefus, mafon coch a mwyar duon!

Mae mwncïod corynnod yn dod o Dde America, ac felly maen nhw'n Fwncïod _____ y Byd.

Nid ydynt yn epaid oherwydd bod ganddyn nhw _____.

Maen nhw'n byw yn y fforestydd glaw lle mae'r hinsawdd yn _____ a _____.

Hello! Jon Jon ydw i. Fwnci Corynnod Du ydw i. Daeth i'r Warchodfa yn 2004 pan oeddwn yn wyth oed. Roeddwn i'n cael fy nghadw fel anifail anwes mewn cawell parot bach, a'm hysbysebu i'w werthu mewn papur newydd. Aeth Cyngor Wiltshire a'r Warchodfa i'r fferm i fy achub. Yn y gwyllt, mae fy hynafiaid yn byw yn y fforestydd glaw yng Nghanolbarth a De America.

Rwy'n pwyso deg cilogram ac yn hanner cant centimetr o daldra - heb sôn am gynffyn hir iawn! Mae fy nghynffyn yn rhannu'n ddau fys, a gallaf ddal pethau ag ef. Dydw i ddim yn hoffi pobl sy'n gwisgo hetiau, a gallaf wneud llawer o sŵn os daw hwyl arna i. Rwy'n cyd-dynnu'n dda gyda mwncïod eraill - roeddwn i'n byw yn hapus gyda mandril a mangabi, ond rŵan dw i'n byw gyda Lille. Os nad ydw i'n hoffi rhywbeth, byddaf yn sicrhau bod pawb yn gwybod! Rwy'n siarad yn uchel, yn grwnian, yn stampio fy nhraed, ac yn

taflu pethau â'm cynffyn.

Yn y gwyllt, mae fwncïod corynnod yn bwyta ffrwythau aeddfed yn bennaf, yn ogystal â dail, pryfed, wyau adar a mamaliaid bychain. Yma yn y Warchodfa, rwy'n mwynhau bananas, grawnwin, mango a melon.

Rwy'n dwlu ar bapi!

Mae gan fwncïod corynnod bedwar bys ar bob llaw, ond does ganddyn nhw ddim _____

Mae gan fwncïod corynnod gynffyn _____, y maen nhw'n ei ddefnyddio i gael cydbwysedd a dal canghennau. Maen nhw'n fwncïod coedwigol sy'n golygu eu bod nhw'n byw mewn _____

Helô! Fy enw i yw Sam ac rwy'n Lemur Mayotte Brown. Cyrhaeddais y warchodfa ar 27 Mawrth 2013. Cafodd y pedwar ohonom ein hachub o sŵ yn Ffrainc lle roedden ni wedi bod yn byw mewn cratiau a'n cludo i ganolfan achub yng Ngwlad Belg. Aeth Graham i'n casglu o'r

fa n honno. Yn y gwyllt rydym yn byw ym Madagascar.

Rwy'n pwyso pedwar kilo ac rwy'n ddeugain centimetr o daldra. Rwy'n grwgnach llawer. Rwy'n teimlo'n egniol iawn ar ddechrau a diwedd y dydd. Rydym i gyd yn hoffi ein bwyd ac yn chwilfrydig iawn yn yr hyn sy'n digwydd drwy'r amser.

Yn y gwyllt rydym yn bwyta ffrwythau, blodau, neithdar, miltroed a chantroed. Rydym yn cnoi ar risgl ac yn tynnu bwyd o'r pridd. Yma rydym yn bwyta

ffrwythau a llysiau ac almonau wedi'u plisgo. Weithiau mae Jan yn gwneud cacen Lemur i ni wedi'i gwneud o rawnfwyd babi, germ gwenith, dyfyniad burum, mêl, glwcos, ffrwythau sych a the.

Ni esblygodd Lemuriaid yn epaod a mwncïod. Esblygasant ar wahân ar ynys Madagascar pan deithiodd eu hynafiaid o Affrica ryw 65ma yn ôl ar rafftiau o ddail a changhennau. Primatiaid o'r enw prosimiaid ydyn nhw.

Roedd Madagascar ar un adeg wedi'i gysylltu â chyfandir _____ . Tua 160 miliwn o flynyddoedd yn ôl (ma) fe wnaeth ymrannu oddi wrth y tir mawr a dyma pam mae ei FIOAMRYWIAETH mor _____ i unrhyw le arall.

Mae lemuriaid yn rhan o'r eco unigryw hwn _____

Helô! Fy enw i yw Jasmine. Capwtsin Capan Ddu ydw i, neu'n cael fy adnabod fel Mwnci Capwtsin Cynffonfrith, a elwir yn Fwnciod y Byd Newydd gan mai De America yw ein cynefin naturiol. Gelwir ni felly oherwydd y cap o wallt byr du sydd ar ein pennau. Rydyn ni'n dod o gogledd a chanolbarth De America, yn y gwledydd Ariannin, Bolifia, Brasil, Colombia, Ecwador, Giana Ffrengig, Giana, Paragwâi, Periw, Surinam a Feneswela. Rydyn ni'n hoffi coedwigoedd glaw iseldir, ond

fe'n ceir ym mhob math o goedwig hyd at 1000 metr o uchder.

Cefais fy ngeni ar 13eg Mai 2012, a chasglodd Graham fy nheulu a fi o S^W Jura yn yr Almaen ar 19eg Rhagfyr 2017. Rwy'n pwyso 5 cilogram ac yn mesur pymtheg ar hugain o gentimetrau o daldra, a gallaf neidio hyd at 4 metr. Rwy'n chwilfrydig iawn. Rwy'n hoffi syllu a gwneud s^Wn a gwynebau wrth ymwelwyr. Rwy'n dwlu ar gloddio yn rhisgl y coed a thynnu rhisgl o ganghennau coed. Gallaf

wneud hyn yn gyflym iawn. Rydyn ni i gyd yn hoffi rhwbio nionod dros ein cyrff. Ar ddiwrnodau gwarchodwyr gwadd, rydyn ni'n cael amser da wrth ddwyn pethau o bocedi!

Yn y gwyllt, mae capwtsiniaid yn bwyta bron pob ffrwyth a phlanhigyn y gallwn ei ddarganfod. Rydyn ni hefyd yn bwyta cnau, hadau, pryfed a chorynnod. Rydyn ni'n defnyddio offerynnau i agor ffrwythau caled. Yma yn y noddfa, doedden ni ddim yn gwybod sut i agor cocos. Cymerodd y tro cyntaf oes, ond erbyn hyn gallwn ei agor mewn munud. Fy hoff fwydydd yw cnau Ffrengig, wyau wedi'u berwi, moron a letys. Blasus!

Helo! Fy enw i yw Chewy. Tamarin Pen Gwlân ydw i. Fi oedd yn anifail anghyfreithlon. Prynodd fy nghadwr fi ym mharc car tafarndai'r draffordd, ond rhoddodd fi i'r noddfa ym mis Gorffennaf 2006, pan oeddwn i'n dair blwydd oed. Roedd e wedi darganfod fy mod i'n damarin ac nid yn famoset. Mae tamariniaid yn rhywogaeth sydd

mewn perygl difrifol ac maen nhw'n dod o Colombia yn Ne America.

Rwy'n pwyso hanner cilogram ac rwy'n pymtheg centimetr o daldra. Mae gen i gynffon hir a thraed a dwylo ag ewinedd i fy helpu i afael mewn canghennau. Rwy'n hidl iawn, ac os bydda i'n clywed rhywun yr ydw i'n ei adnabod, rwy'n gwneud llawer o sgrechiau uchel. Does dim yn fy ofni i, ac os bydda i'n procio fy nhafod allan atoch chi,

byddwch yn wylïadwrus. Efallai fy mod i'n fach, ond mae gen i ddannedd miniog ac agwedd fawr.

Yn y gwyllt, mae tamariniaid yn bwyta ffrwythau a phryfed. Maen nhw hefyd yn bwyta gum o goed. Maen nhw'n gorfod bwyta llawer ac yn aml iawn oherwydd bod ganddyn nhw llawer o egni ac dydyn nhw ddim yn fawr iawn. Maen nhw'n gwneud gwaith da yn y goedwig wrth helpu planhigion i wasgaru. Mae hadau'n mynd yn gyflym trwy'u system dreulio ac yn egino'n dda ar ôl iddyn nhw eu bwyta.

Yma yn y noddfa, mae gen i ddeiet arbennig o fitaminau a mwynau a llawer o lysiau a ffrwythau gwahanol. Rwy'n hoffi hefyd pryfed gwenith, lindys cynwyau a wyau wedi'u sgramblo.

Mae Tamariniaid Pen Gwlân yn _____ Mwnçiod gan eu bod yn dod o Dde America.

Maen nhw'n byw ym mrigau'r coed yn y goedlaw glaw lle mae'r tywydd yn _____ a _____

Mae Tamariniaid Pen Gwlân yn procio eu _____ allan atoch chi, ac mae hyn yn arwydd o ymddygiad ymosodol.

Helo! Fy enw i yw Denzil a marmoset ydw i. Cefais fy ngeni mewn caethiwed ar 10fed o Awst 2011. Cafodd fy nwyn oddi wrth fy rhieni pan oeddwn i'n bythefnos oed a'm gwerthu i foneddiges sydd yn glaf o'r tŷ oedd eisiau fi fel anifail anwes. Roedd hi eisiau treulio ei holl amser gyda fi a rhoi popeth yr oeddwn ei eisiau i mi, ond doedd hi

ddim yn sylweddoli mai cwmni marmosetiaid eraill oedd yr hyn yr oeddwn ei angen fwyaf. Cysylltodd hi â'r noddfa a cytunon nhw i mi ddod yma. Cyrhaeddais ym mis Medi 2011 ac rwyf nawr wedi ymuno â dwy marmoset arall, Maggie a Marnie.

Cymerodd hi amser hir iawn i mi arfer â byw mewn heddwch â mwncïod eraill. Daethwn i'n dipyn o fwli ond rwy'n hapus ac wedi setlo nawr.

Rwy'n pwyso 250 gram ac rwy'n ddeunaw centimetr o daldra. Rwy'n caru acrobateg, somersaults a chwarae cic-wlbo gyda'r ceidwaid.

Rydyn ni'n sgwrsio llawer ein gilydd ac rydyn ni'n bur gwrtais oherwydd rydyn ni byth yn ymyrryd ar ein gilydd. Os bydd rhywun yn ein cynhyrfu, rydyn ni'n eu cofio ac dydyn ni ddim yn maddau iddyn nhw. Mae marmosetiaid yn byw yng nghyfandir De America. Maen nhw'n gallu byw mewn llawer o amgylcheddau gwahanol gan gynnwys y goedwig law. Yn y gwyllt maen nhw'n bwyta ffrwythau, pryfed, sudd coed a gum, blagur, blodau, neithdar, ffyngau, malwod, pryfed, fertebratau bychain a wyau adar. Mae ganddyn nhw incisors wedi'u haddasu'n arbennig i'w helpu i dynnu'r gum oddi ar y coed ac ar eu dwylo a'u traed mae ganddyn nhw grafangau yn hytrach na ewinedd. Mae gan marmosetiaid incisors hir a chrafangau sy'n eu helpu i dynnu gum o goed. Gelwir nhw'n exudativores oherwydd maen nhw'n bwyta gum ac yn insectivores oherwydd maen nhw'n bwyta

_____ Maen nhw'n fwncïod arboreal sy'n golygu eu bod nhw'n byw mewn _____

Helo! Fy enw i yw Molly a marmoset Geoffroy ydw i, a elwir hefyd yn famoset Penwyn. Yn y gwyllt, rydyn ni'n byw yn goedwigoedd dwyrain Brasil ac rydyn ni'n cael ein gwthio i'r categori perygl oherwydd mae gennym in niferoedd yn gostwng oherwydd dinistrio'r coedwigoedd.

Fel pob marmoset, mae gennym niferiaid sydd wedi'u haddasu i wneud tyllau mewn coed i'n galluogi ni gyrraedd y gum sydd ei angen arnom fel rhan o'n deiet. Rydyn ni'n ddiwrnodol (diurnal), yn byw mewn coed (arboreal) ac yn dringol (scansorial) yn ein hymddygiad. Rydyn ni'n omniforau, yn bwyta ffrwythau, blodau, pryfed, neithdar,

brogaod, malwod, madfallod a chorynnod.

Roeddwn i wedi byw mewn tŷ ac wedi cael nifer o fabanod, a gwnaethpwyd cymryd pob un ohonyn nhw oddi wrtha i i'w gwerthu fel anifeiliaid anwes. Pan fu farw fy mhartner, fe wnaeth achubiad ci fy nghymryd i, ac wedyn fe wnaethon nhw ddod o hyd i'r Noddfa hon. Gyrrodd Graham i fy ngalw ar 28ain o Ragfyr 2020 ac rwy'n byw nawr gyda Tommy, marmoset Geoffroy arall. Mae Tommy nawr wedi sylweddoli mai yn ein rhywogaeth ni, y fenyw yw'r bos, ac rydyn ni'n hapus iawn gyda'n gilydd.

Mae ein deiet yn hynod o bwysig a gall maeth sal arwain at bob math o broblemau o glefydau esgyrn i gwastraffu cyhyrau a cholli gwallt. Mae angen fitaminau a mwynau arbennig arnom i ategu ein deiet. Rydyn ni'n cael y rhain bob dydd ynghyd â chymysgedd o fwyd babanod, jeli ac amrywiaeth eang o ffrwythau a llysiau. Rydyn ni hefyd yn bwyta wyau sgramblo, locustiaid, pryfed gwenith a chricedod.

Mae y goedwigoedd glaw yn cael eu dinistrio a dwy enghraifft o resymau dros hyn yw torri coed a pori da byw. Mae'r uchder uchel a'r gwlybaniaeth trwy gydol y flwyddyn yn gwneud y coedwigoedd bythwyrdd hyn yn gynefinoedd bywyd gwyllt cyfoethocaf y byd.

Helo! Fy enw i yw Arthur a marmoset Cynffondu Ddu ydw i, oherwydd mae gen i ddwyglust du a wyneb tywyllach na'm cydymaith Martha. Ni fagwyd ni gyda'n gilydd ond roedd y ddau ohonon ni wedi bod yn ddiodefwr o'r fasnach anifeiliaid anwes cyn i ni ddod i'r Noddfa.

Cefais fy nghymryd i mewn gan Achub Cŵn ger Lerpwl ac roeddwn i'n ofn iawn ac o dan straen o'r cwbl. Fe wnaeth Graham fy ngalw ac es i'n syth i gawell gyda Martha, a'm helpodd i i ymgartrefu. Roedd ei pherchennog wedi'i gadael yma oherwydd na allai ei gofalu mwyach.

Yn y gwyllt, mae'r marmosetiaid hyn yn byw ym Mrasil ac maen nhw'n aml i'w gweld yng nghdd Rio de Janeiro. Maen nhw'n fwnciod arboreal sy'n byw ychydig o dan y nenfwd, byth yn mentro i lawr i lawr y goedwig. Maen nhw'n

bwyta ffrwythau, pryfed, malwod a hyd yn oed madfallod bychain. Maen nhw hefyd yn bwyta sudd coed, gum a resin, gan ddefnyddio eu niferiaid hir sydd wedi'u haddasu'n arbennig i gloddio rhisgl y coed.

Ers 2016, mae achosion o'r dwymyn felen wedi difa poblogaethau primatiaid ledled coedwig Iwerydd Brasil, ac mae hyn wedi cynnwys y marmosetiaid Cynffondu Ddu, ac mae eu niferoedd yn gostwng. Mae eco-dwristiaeth yn bosibl wedi bod yn gyfrifol yn rhannol am ddod â'r feirws i'r ardaloedd hyn. Mae datgoedwigo a hela ar gyfer y fasnach anifeiliaid anwes exotig hefyd yn ffactorau sy'n cyfrannu at y gostyngiad mewn niferoedd.

Helô! Fy enw i yw Rosie a macaque Japaneaidd ydw i, dwi'n cael fy adnabod fel mwnci eira. Roeddwn i a fy nheulu yn byw ar fferm ac yn cael ein cadw mewn amodau anaddas iawn, mewn cratedi cludo ym Guardamar del Segura yn Sbaen ger Alicante. Deuthum i'r noddfa ar 17eg o Ionawr 2019 ar ôl taith hir iawn yn Ambiwlans yr Achub. Yn y gwyllt yn Japan, rydyn ni'n byw ym mynyddoedd ynys Honshu. Gall hi fod yn oer iawn ond mae gennym ni ddau haen o ffwr i'n cadw'n

gynnes. Rydyn ni hyd yn oed yn mynd i nofio yn y ffynhonnau poeth folcanig ac mae ein ffwr yn ein diogelu rhag y dŵr poeth. Yma, rwy'n caru chwarae yn mharc ac yn hoffi cynhyrfu cymaint o gyflymder â phosib ar fy siglen. Dydy fy nheulu ddim bob amser yn cymeradwyo'r ymddygiad yma!

Rwy'n pwyso wyth cilogram ac rwy'n hanner metr o daldra gyda chynffon fach iawn. Fi yw'r ieuengaf yn fy nghrŵp.

Yn y gwyllt, rydyn ni'n bwyta pop math o blanhigion a bryfed y gallwn ni ddod o hyd iddyn nhw. Mae'n rhaid i facaquiaid Japaneaidd storio braster i oroesi'r gaeaf pan nad oes dim ond dail marw a rhisgl ar gael. Yma yn y noddfa, rwy'n bwyta hadau, cnau, ffrwythau, salad a llysiau. Fy hoff fwydydd yw tomatos a chiwcymbr.

Mae macaquiaid eira yn yr unig fwncïod gwyllt sy'n byw mor bell _____ o'r Cyhydedd. Maen nhw'n Fwncïod Byd _____ ac mae ganddyn nhw gynffon _____ iawn.

Helô! Sinbad ydw i ac rwy'n Macaque sy'n Bwyta Crancod. Roeddwn i'n arfer byw ym Malaysia ymhlith y llwyni mangrof ar yr arfordir. Des i yma ar long. Cuddiais ar y llong hon a gwnaeth y morwyr gawell a'm dal. Pan gyrhaeddodd y llong y DU, roedd Graham yn aros amdanaf a daeth â mi i'r warchodfa ym mis Mehefin 2011. Roedd yn sioc fawr symud o'r gwyllt a'r gwres i gaethiwed yn yr oerfel.

Rwy'n pwyso chwe chilo ac rwy'n hanner cant centimetr o daldra. Rwy'n llawen, yn hawddgar ac yn hoffi cwmni. Mae'r ymwelwyr yn meddwl fy mod i'n fwnci cŵl iawn! Dylech chi weld fy nannedd. Rwy'n

byw gyda Candy a Carly a arferai fyw mewn llabordy - roeddwn i'n lwcus i beidio â dioddef yr un dynged!

Yn y gwyllt rydym yn bwyta ffrwythau aeddfed, cigog fel mangoes yn bennaf. Rydym hefyd yn bwyta pryfed, coesyndau, dail, blodau, hadau, adar, wyau. Mewn corydd mangrof maen nhw'n bwyta crancod, berdys ac octopws. Yn y warchodfa rwy'n bwyta llawer o ffrwythau, llyisiau ac wyau. Fy hoff fwydydd yw tatws wedi'u pobi ac wyau wedi'u berwi.

Gelwir macaques sy'n bwyta crancod hefyd yn macaques cynffon hir. Fe'u defnyddir yn aml mewn labordai ar gyfer anifeiliaid

Nhw yw'r unig macaques sydd â chynffon _____ iawn.

Helô! Fy enw i yw Charlie ac rwy'n Facaq Rhesws. Fe'm ganwyd mewn siop anifeiliaid anwes yng Ngogledd Iwerddon a'm dyfwyd yma gyda fy nheulu ym mis Ionawr 2016. Teithion ni yn yr Ambiwlans Achub mawr gyda Graham a bu'n rhaid i ni groesi Môr y Gogledd ar fferi fawr. Doedd dim cythliff arna i o gwbl.**

Rwy'n pwyso tua 7 cilogram ac mae gen i uchder o drigain centimetr. Dim ond bodau dynol sydd â dosbarthiad daearyddol ehangach na ni

yn y gwyllt. Rydyn ni'n byw dros De, Canol a De-Ddwyrain Asia mewn llawer o wledydd gwahanol, o Affganistan i India a Thailand i Dde Tsieina. Mae ein cynefinoedd naturiol yn amrywiol iawn: gallant fod yn weirgloddiau, ardaloedd sych, coedwigoedd collddail a lled-drofannol, a chorsydd mangroff. Gallwn ni fyw ar dir hyd at 4,000 o fetraed hefyd!! Yn y gwyllt, rydyn ni'n bwyta ffrwythau, hadau, gwreiddiau, blagur, rhisgl a chnydau, yn ogystal â threwyn, sioncod y

gwair, morgrug a chwilod. Mae gen ni pocedi ar ein bochau lle gallwn ni storio bwyd. Yn India, rydyn ni'n enwog am ysbeilio cnydau, ond mae ein statws ni fel anifeiliaid cysegredig yn yr Hindwâeth yn atal rhywfaint o erledigaeth gan fodau dynol.

Yn wahanol i lawer o brimatiaid eraill, rydyn ni'n nofwyr cryf, ac yn aml rydyn ni'n chwilio am fwyd dan y dŵr, yn ogystal â ar y ddaear ac yn y coedwigoedd. Mae gennyn ni bwll dŵr mawr yn ein cae. Gall babanod nofio o fewn ychydig ddyddiau oed!

Mae gan Facaqod Rhesws _____ byr ac maen nhw'n _____
Byd _____.

Mae Facaqod Rhesws yn omniforau sy'n golygu eu bod nhw'n bwyta amrywiaeth o fwydydd gwahanol.

Helô! Fy enw i yw Elfie ac rwy'n Facaq Cynffon-Hwch Deheuol. Treuliais y rhan fwyaf o'm bywyd mewn labordy. Fodd bynnag, ym mis Chwefror 2025, fe wnaeth Graham casglu fi a'm cydweithwyr o'r labordy a'n dod â ni i'r Noddfa. Taith hir oedd honno ond yn gyfforddus a gallwn i gysgu a bwyta pryd bynnag y mynnwn. Rwy'n wirioneddol yn mwynhau fy mwyd bellach, yn enwedig y ffrwythau a'r llysiau ffres a'r cnau sydd gen i'n ddyddiol. Llawer brafiach na'r pelenni diflas yn y labordy.

Mae macacau cynffon-hwch yn hollysyddol ac wedi'u haddasu'n arbennig i gyd-fyw â bodau dynol a llwyddo ger aneddiadau dynol, mewn ardaloedd trefol ac amaethyddol (syanthropes).

Yn y gwyllt, rydyn ni'n byw dros draws De-Ddwyrain Asia. Byddwn ni'n bwyta'n bennaf ar ffrwythau ac aeron, sy'n ein gwneud ni'n ffrwythysyddion, gyda ffrwythau'n cyfrif am tua 74% o'n diet. Rydyn ni'n ategu'n diet gyda dail a blagur (11%), blodau (1%), infertebratau

(12%), ac ychydig o eitemau eraill.

Rhai bwydydd ffefryn gennym ni yw ffigys, gwreiddiau tapioca, corn, ffrwyth durian, a papai. Mae ffermwyr yn ein meddwl ni fel pla, gan ein bod ni wedi

cael ein hadnabod am ymosod ar ffermydd nes bod cnydau fel corn, yn cael eu bwyta'n llwyr a'r cnwd wedi'i ddifrodi. Pan fyddwn ni'n ymosod ar arddi a chaeau, bydd un ohonon ni'n gweithredu fel "gwyliwr," gan godi galwad rhybudd os welir bod dynol. Rydyn ni'n caru dŵr a gallwn nofio yn wahanol i lawer o epaod eraill.

Mae gan facacau cynffon-hwch fwydydd amrywiol ond yn bennaf ffrwythau sy'n eu gwneud yn _____.

Maent hefyd yn _____ gan eu bod yn aml yn ymosod ar gnydau ac yn dwyn bwyd dynol.

Helô! Fy enw i yw Koko ac rwy'n Foncyt Werfê. Fe'm ganwyd yn Hanau yn Hesse yn yr Almaen, yr un dref lle'r ganwyd y brodyr Grimm. Ces fy nghadw'n unig fel anifail anwes gan fenyw o'r Almaen am tua 7 mlynedd. Yn ystod fy mywyd gyda hi, tynnwyd nifer o'm dannedd, sy'n arfer gyffredin yn y fasnach anifeiliaid anwes i atal y perchnogion rhag cael eu brathu.

Deuthum yma ar 26 Mawrth 2013 ac erioed wedi byw gyda mwncïod eraill o'r blaen, felly doeddwn i ddim yn eu hoffi llawer! Roedden

nhw'n gwneud sŵn od ac yn gwneud wynebau rhyfedd arna i. Dydw i ddim yn hoffi o gwbl unrhyw un sy'n cyffwrdd fy mlenced neu'm teganau. Rwy'n pwysu pedwar cilogram ac mae gen i uchder o ddeugain centimetr.

Mae ein perthnasau gwylt yn byw yn weirgloddiau coedwigol Affrica, nid ymhell o goedwigoedd lle gallant ddod o hyd i ffrwythau a phryfed. Maent yn byw mewn grwpiau mawr o hyd at wyth deg o unigolion sydd fwyaf gweithredol yn y bore a'r hwyr.

Yn y gwylt maent yn bwyta popeth y gallant. Yr unig bethau nad ydynt yn eu bwyta yn fwy na nhw. Maent yn dwyn cnydau ac dydyn nhw ddim yn boblogaidd gyda ffermwyr.

Yn y noddfa byddwn ni'n bwyta popeth a roddir i ni ac eithrio wyau. Rydyn ni wrth ein bodd â bananas, grawnwin, eirin, afalau, gellyg, orennau, melon, winwns, mango, pinafal, afocado, hadau o'r melon, hadau heli, pysgnau, a pasta.

Mae ferveitiaid yn _____ Mwncïod y Byd oherwydd eu bod yn byw yn Affrica. Mae llawer o bobl yn Affrica yn meddwl eu bod nhw'n blâu oherwydd eu bod nhw'n syanthropes, sy'n golygu eu bod nhw'n dwyn _____ o ffermydd ac yn ysbeilio tai am _____.

Enw	Cynefin Naturiol	Bwyd
Babŵn hamadryas		
Gibbon Pileog		
Tsimpansî		
Babŵn Olewydd		
Mwnci Pry Cop Du		
Mwnci Pry Cop Brown		
Macaque sy'n Bwyta Crancod		
Macaque Japaneaidd		
Macaque Cynffonog		
Name	Cynefin Naturiol	Food

Cwblhewch y tabl uchod

Enw	Cynefin Naturiol	Bwyd
Mwnci Gwerfet		
Lemur brown		
Capuchin Cap Du		
Tamarîn Top Cotwm		
Marmoset cyffredin		
Marmoset Twfft Du		
Marmoset Geoffroy		
Macaque Rhesws		
Macaque Cynffon- Hwch		
Enw	Cynefin Naturiol	Bwyd

Cwblhewch y tabl uchod. Yna, ysgrifennwch un darn arall o wybodaeth ddiddorol am bob primat. Rhannwch hwn yn ddiweddarach

Wedi'i gynhyrchu gan Warchodfa Epaod a Mwncïod Cymru

A PROJECT DYSGU CYDWEITHREDOL

Cyfarwyddwr y Prosiect: Stuart Scott

Rydym yn cefnogi rhwydwaith o weithwyr proffesiynol addysgu i ddatblygu a lledaenu gweithgareddau siarad-ar-gyfer-dysgu hygyrch ym mhob maes pwnc ac ar gyfer pob oed.

17, Barford Street, Islington, London N1 0QB UK Phone: 0044 (0)20 7226 8885

Website: <http://www.collaborativelearning.org>

